

בשואה נחתכו גורלות באופן נחרץ, מייד, אקראי וחסר-רחמים. תחושה זו של היעדר כל זיק של חסד הפכה לחוויה רגשית ותודעתית מכוננת בקרב ניצולי שואה רבים. כל ניצול המבקש לתאר את קורותיו בשואה, לפנייה ואחריה באותו רצף סיפורי, חייב לגשר על הפער בין ההווה הטראגית של השואה לבין הוויית החיים הרגילים-לכאורה: ילדות חדורת אמונה, ילדות בה נוכחים חסד ורחמים, ילדות המהווה הבטחה לעולם בטוח וצודק – ושוב, הוויית חיים רגילים לכאורה של אחרי השיחרור.

שלום וייס מוותר מראש על הניסיון לתאר את תהומות הנפש שנפערו בין תקופות חייו. דווקא מתוך התיאור המרוחק לכאורה והמדוד, עולה שירטוט מציאות נוקב הרבה יותר מכל מה שיכול היה להשיג תיאור מלא פאתוס ואימה.

לסיפורו של ניצול עומדת הזכות שלא להימדד בכלים של ביקורת הספרות. עם זאת, ספרו של שלום וייס עקבי וחודר וסגנונו מהודק. שלום שומר על קול המספר בעוצמה ובחדות, והוא חש אחריות לתאר באופן מדוקדק את הזליגה של תקופת השואה אל כל תקופות חייו אחריה. בדבריו יש נימה מיוחדת: מבט אירוני, ביקורתי ועם זאת חם וסלחני. רוב הכותבים על חוויותיהם מהשואה נוקטים לשון של אימה, טוטאליות וחרדת קודש, ואילו וייס מרשה לעצמו - ויש בכך חדשנות, ואף הישג ספרותי לא מבוטל - להתבטא במונחים ששמורים לשיבה נינוחה במרפסת הבית.

חציית התחומים הזו היא התנהגות ספרותית ותודעתית פורצת דרך בכתיבה על השואה.

לאחר שקראו את סיפורו, בנותיו ונכדיו של שלום מציבים לו שאלות נוקבות על מעשיו, מחשבותיו ורגשותיו בזמן אמיתי, בעת קרות הדברים. הוא משיב להם בכנות נדירה, ממנה עולות תובנות פסיכולוגיות אוניברסאליות, בלתי שגרתיות בכתיבת זיכרונות השואה.

שלום וייס מצליח להתעלות על סיפור המקרה הפרטי שלו; בכוח ההתבוננות הרצופה והבלתי מתפשרת, ובכוח אותם דיאלוגים נוקבים עם בנותיו ונכדיו, הוא מתגבר על הפער בין השפה לבין המציאות. תוך כדי המעשה הסיפורי מקפיד וייס לדייק בביטויי התודעה, הן בהתעמתו עם זיכרונותיו הכואבים והן נוכח שאלות הדור השני והשלישי. הוא עונה על השאלות מתוך תחושה שתהליך ה"ושיננתם לבניך" יכול להיעשות רק דרך כנות מוחלטת. הדינמיקה המשפחתית הדחוסה של שנות הילדות הראשונות של הבנות מאפשרת - ואולי מחייבת - פתיחות וגילוי לב מוחלטים, תופעה שאינה שכיחה בדיאלוג ישיר בין ניצולי השואה לבין בני הדור השני. כאילו אומר שלום: אני פורש את כל עולמי, את כל תודעתי, בפניכם. אותו בסיס נפשי איתן שאיפשר לשלום לעבור את השואה ולהישאר אדם אוהב, ישר, חרוץ, תאב-דעת, חיובי בגישתו לאדם ולחיים – בקצרה, אדם נורמלי – הוא שמאפשר לו להיות גלוי ונחרץ כשהוא נשאל לגבי רגשותיו בתקופת השואה, ולהגיד את האמת, רק האמת וכל האמת.

שלום כותב בהומור. אין זה הומור גרדומים או הומור ציני ומרוחק אלא הומור חם ואנושי; הומור שבעצם ביטוי גלום רמז של התייחסות למציאות כאילו היא נורמלית; הומור שמעלה בדעת את האימרה: "תגובה לא נורמלית למצב לא נורמלי, היא תגובה נורמלית"; הומור שיש בו כוח חיות וכוח הישרדות נדיר; שעצם השימוש בו מעיד על עוגן אישיותי בריא, תאב חיים וחזק באופן יוצא מגדר הרגיל.

בספר בא לידי ביטוי המתח המפרה בין תודעתו החילונית של שלום לבין אוצרות התרבות התורנית היהודית השוכנים במעמקי הווייתו, מכמני דעת אותם רכש בילדותו. שלום, אדם תאב-דעת והשכלה, המשיך ופיתח בקרבו אוצרות אלה ללא הרף, כל חייו. מאוצרות אלה גיבש שלום תשתית אינטלקטואלית ורגשית ממנה נובעת יצירה חילונית-יהודית-תרבותית ייחודית זו.

שלום ניחן במתנת הפְּנוּת, אותה הוא מוסר לדורות הבאים, בין היתר בזכות שאלותיהן של בנותיו, שסיפורו הולם בהן שוב ושוב. הן תוהות על היתכנותה של השואה; שתי הבנות והנכדים של שלום מנסים לפצח את ההווה הנוראה היא, בכל פעם מכיוון אחר, מזווית אחרת. אומץ לב נדיר נדרש משני הצדדים לדיאלוג הפתוח הזה, דיאלוג שהוא נוקב ועצוב בתכליתו - אך נחוש ואופטימי בכיוונו ובתוצאתו.